

UOT821.411.21

ETEL ADNAN YARADICILIĞINDA “ƏRƏB QİYAMƏTİ”

Lalə ƏLİYEVƏ*

Açar sözlər: ərəb, şeir, yaradıcılıq, təsviri sənət

Etel Adnan dünyanın ən böyük ərəb qadın şair və rəssamlarından biridir. 1925-ci ildə Beyrutda anadan olub. 1950-ci illərin sonlarında Sarbonada və Harvardda təhsil aldıqdan sonra, fəlsəfəni öyrənir, eyni zamanda Kaliforniya universitetində boya ilə çəkməyə başlayır. Əlcəzirdə azadlıq uğrunda baş verən müharibəyə münasibət bildirərək siyasi baxışlarını fransız dilində ifadə etməkdən imtina edir, yaradıcılığının əsas aksentini təsviri sənətə yönəldir. O rəssam olur, dünyaca məşhurlaşır. Onun sərgiləri Avropanın və dünyanın bir çox şəhərlərində təşkil olunmaqdadır. Vyetnam müharibəsinə etiraz edərək şairlər hərəkatının iştirakçısı olur və beləliklə başlayır şeir yazmağa və özünü “amerikalı şair” kimi təqdim edir. 1972-ci ildə o Beyruta qayıdır, *Əl-Səfa* sonralar isə *L'Orientle Jour* gündəlik qəzetlərində mədəniyyət məsələləri üzrə redaktor vəzifəsində çalışır. Livanda 1976-cı ilədək qalır. 1977-ci ildə onun “Sit Mari-Rouz” adında romanı Parisdə nəşr olunur və mükafata layiq görülür. Bu əsər on dillə tərcümə olunub və klassik hərbi ədəbiyyat olaraq böyük təsirə malikdir. 1977-ci ildə Adnan Kaliforniyada məskən salır, lakin Parisə müntəzəm olaraq gedir. 70-ci illərin sonunda o Livan vətəndaş müharibəsi mövzusunda iki sənədli film üçün mətn yazır. Bu filmlər fransız televiziya ilə yanaşı Avropanın digər ölkələrində və Yaponiyada nümayiş olunur.

Etel Adnan poeziyası müasir musiqiçilər tərəfində geniş istifadə olunub. Belə ki, Tanya Leon Nyu Yorkda “*Mənim kraliçam*” adlı əsəri ilə çıxış edib; Qevin Rayars “Məhəbbət şeirləri”ni BBC-nin sifarişilə “*Adnan Songbook*” adı altında musiqi yazır və ilk ifasını Londonda 1996-cı ildə Almaniya Teatrında edir, sonralar Köln Musiqi Festivalında, Vankuverdə, Bergendə və s.

Etel Adnan teatr üçün amerikalı rejissor Robert Vilson “*Vətəndaş müharibəsi*”-nin fransız hissəsini yazır; 1985-ci ildə “*Aktrisa*” şəxsi tərcümədə Parisdə 1999-cu ildə, “*Milad küknarı kimi*” San Fransiskoda 2003, Drüsseldorfda 2003-də, San Karlos de-Bariloş, Argentinada 2003-də, İtaliyanın Udin şəhərində 2005-ci ildə səhnəyə qoyulub. “*Cenin*” adlı şeir səhnə üçün adaptasiya olub Afrikanada *Attis* teatrında 2005-ci ildə səhnəyə qoyulub. “*Proximité et éloignement de la memoire*” (“*Uzaq yaxın yaddaş*”) fransızca yazılan əsər *La Panta* teatrında Fransanın Kann şəhərində 2009-cu ildə nümayiş olunur. “*Namus naminə cinayət*” Parisdə 2011-ci ildə nəşr olunub.

Etel Adnanın ingiliscə yaradıcılığı kifayət qədər genişdir. Belə ki, onun bir sıra əsərləri çap olunub: “*Aya eniş*” 1966, “*Bir ölümə görə beş hiss*” 1971, “*A-dan Z-yə*” 1982, “*Sitt Mari-Rouz*” 1982, “*Hindunun heç zaman at və şeiri olmayıb*” 1985, “*Tamalpais dağına səyahət*” 1986, “*Ərəb qiyaməti*” 1989, “*Şəxsi bahar, çiçəklər və səyahət görüntüləri*” 1990, “*Şəhərlər və qadınlar*” 1993, “*Paris tənha olanda*” 1993, “*Özümün və özgənin işığında və zülmətində*” 1997, “*Yad ölkənin ürəyində*” 2005, “*Zülmət ustası*” 2010, “*Fəsillər*” 2008, “*Məhəbbət və onun qiymətini bilməyəcəyimiz haqqında 100 yazı – 100 fikir*” sənədli seriya 006, 2011, “*Dəniz və duman*” 2012, “*Vergi*” 2012.

Etel Adnanın kitabları filmlərdə istifadə olunublar. Belə ki, 30 dəqiqəlik “*Paris libassız olarkən*” filmi alman-isveçrəli televiziya prodüseri Xayns Batler tərəfindən çəkilmiş, Almaniya və İs-

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
e-mail: lala_nazali@yahoo.com

veçrə televiziya ilə 2000-ci ilin yazında nümayiş olunmuşdur. Vuvula Skuronun 40-dəqiqəlik filmi “Şəhərlər və qadınlar haqqında” əsəri əsasında çəkilmiş 2007-ci ildə bir çox festivallarda və Yunanıstan Milli Televiziyası ilə nümayiş olunub.

Etel Adnan Yaxın Şərqi dahi qadınlardan biri olaraq, kosmopolitizmin təzahürüdür. Ömrünün böyük hissəsini o bir ölkənin, bir dilin, bir janrın o birisi ilə müqayisədə keçirib. Vera Kernin Almaniyanın Kassel şəhərində 87 yaşlı xanım ilə görüşüb və ondan müsahibə alıb.

Etel Adnan: “Əlbəttə, istərdim ki, bu hadisə 20 il qabaq baş verərdi. Bu gülməlidir, lakin eyni vaxta mən düşünürəm nə yaxşı ki, bu qabaq baş verməyib, çünki mən bu miqyasda məşhur sərgidə lazımı qədər utancaqlı olmayardım. Siz uğur qazananda artıq özünüzün lazımı qədər mükəmməl olmadığınızdan ehtiyat edirsiniz. Və bunu siz əsl mükafat kimi dəyərləndirirsiniz. Heç şübhəsiz sənətkar üçün bu əsl xəyaldır *Documentada* olmaq. Bu dünyanın ən böyük yarmarkasıdır və o kommersiya xarakter daşımır. Burada çox intellektual bir durum mövcuddur. Və mənim üçün böyük şərəfdir burada iştirak etmək.

Dokumenta-nın bədii rəhbəri Kerolayn Kristof-Bakargiuev məndən əsərim haqda yazmamı xahiş etmişdir. Mən incəsənət haqqında çox yazmışam və buna görə mən senzurasız məhəbbət haqqında yazmağa qərara gəldim. Bunu da qeyd etmək istərdim ki, məhəbbət tək insanlara aid deyil, bu enerji müxtəlif cürə yayılıb. Lakin ən mürəkkəb məhəbbət insana qarşı olandır. Siz rəsm çəkməyi sevirsinizsə o zaman rənglər və kətanla təkbətəksiz. Lakin siz bir insanı sevirsinizsə o zaman sevdiyiniz insanın öz qayğıları var.

Etel Adnanın yaradıcılığında dilə bağlılığı aşkar şəkildə hiss edilir, dil amili mühüm yer tutur. Anası yunan əsilli Türkiyənin Smirna indiki İzmir şəhərindəndir. Atasını Osmanlı İmperiyasının zabiti, Dəməşqdə anadan olub. Onlar bir-biriləri ilə türkcə, Etelnən isə yunancadanışırdı. Beyrutda ərəb dilinin əhatəsində olduğu halda, məktəbdə fransız dilində hal-hazırda işlək dili ingilisdur.

“Düşünürəm ki, hansısa bir dilə bağliyam. Hər şey mənim hansı ölkədə olmağımdan, nə etməyimdən asılıdır. Məsələn, Yunanıstanda balaca bir ev almışam, bunu anamın dilini eşitmək üçün etmişəm. Yazını əsasən ingiliscə yazıram. Bu dili Amerikaya gedərkən kəşf etmişəm, bu dil artıq mənim dilimdir, ailəmlə bağli deyil. Bu dilin sərbəstliyi mənə cəlb edir, istədiyim kimi özümü ifadə edə bilərəm. Fransız dilində improvizə etsənizsə səf tutacaqlar. İngilis dilində bu yoxdur, heçkəs sizə “bu səfdir” deməz. Və əlbəttə mən ərəb dilini sevirəm. Ərəbcə yazan şair olmaq istərdim. Bu çox gözəl dildir.”

Etel Adnanın yaradıcılığında multikulturalizm xüsusi yer tutur. Məlumdur, qloballıq vətəndaşlıq gedir. Lakin Etel Adnan qlobal vətəndaşlıqdan ehtiyat edir, incəsənət getdikcə beynəlmiləl olur. “Beyrut mənə balmumu kimi yapışır hətta yuxuda”. Neçə illər sürgündən sonra Etel Adnan yenə də Beyrutu öz evi hesab edir. “Problemlərim olanda Beyrut evim olur. Bu yeganə evim deyil. Kaliforniyada Beyrutdan çox vaxt keçirmişəm. Müəyyən mənada mən amerikalıyam. Lakin fransız məktəbində təhsil almışam, böyümüşəm. Əfsuslar olsun ki, Livanda baş verən vətəndaş müharibəsi haqqında və yaxud Suriya müharibəsi haqqında oxuyanda siyasət amilini unuda bilmirəm. Sözü düz dünyanın hər yerində özümü çox rahat hiss edirəm. Müəyyən yerlər var ki, mənim lap çox xoşuma gəlir, lakin eyni vaxtda hər iki yerdə ola bilmərəm: bu Şimali Kaliforniya, San Fransisko yaxınlığı və Beyrut. Bunlar mənim əsl doğma evlərimdir. Çox gözəl məkanlardır. Lakin oralarda hal-hazırda urbanlaşma şəhərsalmanı əvəz edir.

Etel Adnan özünü ərəb-amerikalı yazıçısı hesab edir, krizislər Etel Adnanın yaradıcılığına təsir edir. Belə ki, əsərlərinə Əlcəzair, Vyetnam, Livan müharibələri təsir edib.

Etel Adnan ərəb dünyasında baş verənlərə münasibətini belə ifadə edir: ərəb dünyası korrupsiya-ya uğramış avtoritar hökumətlərin əllərindədir. Onlar yox ola bilməzlər. Bundan başqa onları xarici dövlətlər tanıyıb. Hər ölkənin öz problemləri var və super güclərə malik olan ölkələrin öz maraqları var. Məsələn, Suriya: qırx il ölkədə olan hakimiyyət reformalara getmək istəmədi. Suriya xalqını öz hakimiyyəti bir tərəfdən xarici ölkələr isə digər tərəfdən olmazın əziyyətlərinə düşər edir. Bu faciədir. Mən narahatam. Dediym kimi, mən Amerikada, Avropada xoşbəxtəm. Lakin bu problemləri görə-kən rahat ola bilmirəm. İstəyirdim, amma xəbərlər və tarix... bunlar ürəyimi parçalayır. Məsələn, Mi-sirdə gözəl bir inqilab baş verdi, lakin hərbiçilər getmək istəmirlər. Bunların arxasında kimlər və nə-lər dayanır bilmirik. İnsanlar bacardıqlarını etdilər, daha nə etsinlər. Bu çox üzücüdür.

Hər zaman insanların arasında maarifçilər olur. Yunan dilində *apokalipsisin* mənası qiyamət-dir. Şəhidliyin mənası şahid, zülmələrə məruz qalan, siyasi və yaxud dini baxışlarına görə öldürülən kəsə deyilir. Bu iki ölçüsüz fəlakəti birləşdirən əsər iyirminci əsrin öndə gedən ərəb şeir kitabları-ndan biri olan, 1980-də yayımlanmış Etel Adnanın *L'Apocalypse Arabe* əsəridir. Yazıçı tərəfindən əvvəl fransızca yazılmış (1980), sonra ingilis dilinə çevrilmiş (1989) bu əsər ərəb dünyasında baş verən fəlakətlərdən bəhs edir və bu günümüzdə də aktuallığını itirmir, yenidən nəşr edilir. Əsər 1991-ci ildə ərəb dilinə tərcümə edilib. Həmdə rəssam olan yazıçı oxuma-yazma bilməyən ərəblər üçün (BMT hesabatına görə 1999-cu ildə 38,7% və yaxud 57,7 mln yetkin ərəb) qismən qrafik işa-rələr ilə tərtib etmişdir.

Müasir ərəb ədəbiyyatını ənənəvi janr və üslublara bağlı olduğuna görə mühafizəkar adlandırmaq olardı. Müasir ərəb ədəbiyyatı hələdə az öyrənilmiş sahə olaraq qalır, lakin yeni nəsil ərəb ya-zıçıları qərbdə artıq təkamül etmiş cərəyanlara üz tuturlar. Mövzu olaraq məişət problemlərindən başlayaraq mürəkkəb siyasi, ictimai, fəlsəfi aspektlərə nəzər salınır. Əsərlərdə artıq vahid süjet xətti deyil bir neçə paralel xətlər izlənilir. Lakin yaradıcılıqda əsas yeri mübarizə mövzusu tutur. Hazırda müasir ərəb ədəbiyyatının ümumi istiqamətləri dünya ədəbiyyatında mövcud olan istiqamətlərlə üst-üstə düşür.

ƏRƏB QİYAMƏTİ

Sarı bir günəş Yaşıl bir günəş sarı bir günəş Qırmızı bir günəş mavi bir günəş
 sarı bir ☼bir günəş ♁ bir mavi ◉qırmızı ❖❖bir mavi☉
 sarı bir mavi günəş qırmızı bir sarı günəş yaşıl bir mavi günəş bir
 sarı bir gəmi sarı bir günəş qırmızı bir ◉bir ◉qırmızı mavi və sarı
 yaşıl bir günəş üzərində sarı bir sabah bir mavi mavi üzərində bir çiçək çiçək fəqət
 sarı bir günəş Yaşıl bir günəş sarı bir günəş Qırmızı bir günəş mavi bir günəş
 sarı bir ♀bir günəş♂ bir qayıq ▲ bir gəmi qırmızı mavi bir
 bir oyun masası üzərində sakit bir günəş mavisini mavi olan bir qırmızı və bir təkər
 Bir günəş günəşi bir ay günəşi ulduzlu bir günəş bir buludlu günəş
 Sarı bir günəş Yaşıl bir günəş Qureys sarısı bir günəş qaçan qoşulub qaçan
 Qırmızı bir günəşdən öncə mavi bir günəş bir ay günəşindən öncə yaşıl bir günəş
 Bir çiçək günəşi yuvarlaq bir günəş kimi bir yuvarlaq qayıq● bir günəş ayı
 Qırmızı aşıq, sarını qısqaqan və mavidən qorxan və üfüqi bir başqa günəş ≠
 Çəlimsiz bir günəş çəkingən bir günəş ◉savaşa, şişinən və bədbəxt bir günəş
 Bir ⊕firon bir misir günəşi bir günəş kainatı və universal bir günəş

Etel Adnan çox sənətkar üçün böyük bir ilhamdır. O Fransa hökumətinin incəsənət üzrə yük-sək mükafatına layiq görülüb – Ədəbiyyat və İncəsənət Ordeni, ədəbiyyat üzrə bir çox premiyalar laureatı, onun şeirləri on dilə tərcümə edilib, “Dokument 13”, Uitni müzeyinin 2014-cü ildə Biyen-nalesinin iştirakçısı olub. Hal-hazırda Paris və Kaliforniyada yaşayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Etel Adnan, Arapkiyameti, Yapı Kredi Yayınları, 88səh.
2. Etel Adnan, Sitt Marie-Rose, Yapı Kredi Yayınları, 88səh.
3. Simone Fattal, Painting as Pure Energy, Etel Adnan The Weight Of The World, 2016
4. Kaelen Wilson-Goldie, Here and There, Etel Adnan The Weight Of The World, 2016
5. Hans Ulrich Obrist, Ever Adnan, Etel Adnan The Weight Of The World, 2016
6. www.eteladnan.com/
7. <https://www.apollo-magazine.com> › Interviews
8. https://www.serpentinegalleries.org/.../press_pack_final_0.pd...

Резюме

Лала Алиева

*«Арабский апокалипсис» в творчестве Этель Аднан**Ключевые слова: арабская поэзия, язык, творчество, изобразительное искусство*

Этель Аднан - одна из гениальных женщин на Ближнем Востоке, яркий представитель космополитизма. Она провела большую часть своей жизни сравнивая одну страну, один язык, один жанр с другим. Выражая свое отношение к войне за свободу в Алжире, она отказалась выражать свои политические взгляды на французском языке и направила основной акцент своего творчества на изобразительное искусство. Став художником, завоевала мировую славу. Её выставки организованы во многих городах Европы и мира, была участником поэтического движения, протестующего против войны во Вьетнаме, и поэтому начала писать стихи и представляться как «американская поэтесса». «Арабский апокалипсис» Этель Аднан, опубликованный в 1980 году, впервые был издан писателем на французском языке, затем был переведен на английский язык (1989 год). Произведение, в котором повествуется о катастрофических событиях в арабском мире, не теряет своей актуальности, публикуется снова и снова.

Summary

Лала Алиева

*“The Arab Apocalypse” in Etel Adnan’s work**Key words: Arabic poetry, language, creativity, visual arts*

Etel Adnan is one of the genius women in the Middle East, a bright representative of cosmopolitanism. She spent most of her life comparing one country, one language, and one genre with another. Expressing her attitude towards the war of liberty in Algeria, she refused to express her political views in French and directed the main focus of her work on the visual arts. She became an artist, having won world fame. Her exhibitions are organized in many cities of Europe and the world, she is a member of the poetic movement, protesting against the war in Vietnam, and therefore began writing poetry and presenting herself as an “American poetess”. Etel Adnan’s “The Arab Apocalypse” was first published by the writer in French (1980), then translated into English (1989). The work which tells about the catastrophic events in the Arab world has not lost its relevance, and is being published time after time.